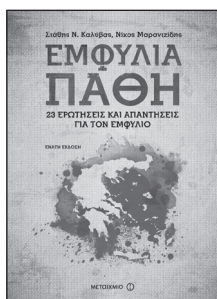

Βιβλιοκρισίες Βιβλιοκριτικά δοκίμια

«ΕΜΦΥΛΙΑ ΠΑΘΗ»!
Η ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΟΡΙΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ¹

Για το βιβλίο:
Στάθης Ν. Καλύβας
/ Νίκος Μαραντζίδης,
Εμφύλια πάθη: 23 ερωτήσεις και
απαντήσεις για τον Εμφύλιο,
Μεταίχμιο, Αθήνα 2015, 528 σ.

Ο Γιάννης Βούλγαρης είναι καθηγητής
στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης &
Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

1. Τα Εμφύλια πάθη ήταν μεταξύ των best seller του τελευταίου χρόνου και ένα από τα πιο ευπώλητα πολιτικά βιβλία της δεκαετίας. Χρειάζεται λοιπόν αρχικά να κατανοήσουμε την επιτυχία. Είναι βέβαιο ότι οι δύο συγγραφείς έχουν εδώ και χρόνια ταραξει τα νερά στη μελέτη του Εμφυλίου. Μερικές φορές με επιθετικότητα ρουρ έρατερ la Gauche, αλλά σε κάθε περίπτωση με μια επιστημονική ερευνητική δουλειά, που υποχρέωνε τους ομότεχνους συνομιλητές είτε να ελέγξουν εκ νέου τις βεβαιότητές τους, είτε να εγκαταλείψουν την αντιπαράθεση, επιστρατεύοντας ύβρεις εναντίον των συγγραφέων.

Με την πάροδο του χρόνου, ίσως και στο μέτρο που οι δύο συγγραφείς πέτυχαν τον στόχο τους να γίνουν υποχρεωτικοί συνομιλητές επί του θέματος, μετριάστηκε και η επιθετικότητα, γεγονός που διέυρνε το κοινό τους παρά το μείωσή. Το βιβλίο τους είναι απόδειξη της βελτίωσης και της διεύρυνσης του ακροατηρίου.

Το ίδιο το θέμα διατηρεί πάντα την τραυματική επικαιρότητα στις συνειδήσεις και στις περιέργειες των συγχρόνων. Το τέλος του διπολισμού και η ήττα του κομμουνισμού δεν αφήνουν αμφιβολίες για το ότι η Ελλάδα ευτυχώς βρέθηκε στο δυτικό στρατόπεδο – σε αυτό συμφωνεί σήμερα η συντριπτική πλειονότητα των πολιτών. Όμως η αναδρομική ιστορική αποτίμηση δεν αίρει την πολιτική και επιστημονική διαμάχη για τις αιτίες, τα περιστατικά και τις ευθύνες των παρατάξεων και των προσώπων, που έκαναν την Ελλάδα να πληρώσει τόσο ακριβό τίμημα για εκείνη την επιλογή.

Έτσι, τα εμφύλια πάθη περί την ιστορία του Εμφυλίου συνεχίζονται, σαν σεισμικό ρήγμα που περιοδικά ενεργοποιείται από τη συγκυρία. Αυτό δημιουργεί δύο ειδών «υποδοχές» του βιβλίου. Η πρώτη, από το κοινό των «νικητών του εμφυλίου». Βρίσκουν μια δικαιωτική αφήγηση, η οποία δεν βασίζεται μόνο στη νίκη καθαυτή, αλλά στην αντιπαράθεση ιδεών και αξιών (δημοκρατία vs κομμουνισμός). Η δεύτερη, από το κοινό που σε μια δραματική πάλη για την Ελλάδα κρίση, αναζητά ερμηνείες μακράς διάρκειας ανατρέχοντας στο παρελθόν. Ας μην υπερβάλλουμε το φαινόμενο και το κοινό αυτό. Η εποχή

ευνοεί την αναπαραγωγή των στερεοτύπων κάθε επιμέρους πολιτικής κουλτούρας, οι πολίτες και οι κοινωνικές ομάδες οχυρώνονται στα σκληρά χαρακτηριστικά της πολιτικής-πολιτισμικής τους διαμόρφωσης. Αλλά, κάπου δίπλα υπάρχει και η «ανήσυχη» κοινή γνώμη.

Η τρέχουσα πολιτική πόλωση ανέκοψε ή αραιώσε, αν δεν κάνω λάθος, τον διάλογο που κακήν κακώς είχε αρχίσει να αναπτύσσεται μεταξύ των ιστορικών και των ειδικών του Εμφυλίου. Το χάσμα έφτασε μέχρι τον ανοικτό τραμπουκισμό κατά του Νίκου Μαραντζίδη. Είναι δείγμα των καιρών. Το σημαντικό ωστόσο είναι ο διάλογος των ειδικών, ο συγκρουσιακός αυτός διάλογος, να συνεχιστεί χωρίς να κλειστεί πάλι σε στρατόπεδα, όπως τελευταία νομίζω ότι συμβαίνει.

2. Η δουλειά των Καλύβα-Μαραντζίδη χαρακτηρίζεται «αναθεωρητική». Ένα μέρος των αντιπάλων τους χρησιμοποιεί τον χαρακτηρισμό σαν ύβρη και υποβολιμαία. Τους τοποθετεί, ευθέως ή με υπονοούμενα, στο στρατόπεδο των «ιστορικών αναθεωρητών του ναζισμού». Είναι σαφές ωστόσο, ότι η συγκεκριμένη δουλειά για τον Εμφύλιο δεν σχετίζεται με την αναθεωρητική σχολή του ναζισμού, ούτε η ανάδειξη του ρόλου των Ταγμάτων Ασφαλείας και του δωσιλογισμού συνεπάγεται, οπωσδήποτε, την ηθική νομιμοποίηση της συνεργασίας. Οι ίδιοι οι συγγραφείς δηλώνουν την πρόθεσή τους να αναθεωρήσουν τους δικαιοδικούς μύθους τόσο της μετεμφυλιακής εθνοκφορούσης των «νικητών», όσο και του μεταπολιτευτικού προοδευτισμού που διατυπώθηκαν υπό την ηγεμονία των «ηττημένων». Ούτε εαμβοβούλγαροι, ούτε γερμανοτσολιάδες, είναι το motto τους.

3. Η «αφήγηση του Εμφυλίου» κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο δεν υπήρξε ούτε ομοιογενής, ούτε γραμμική. Είχε έναν κοινό κορμό: την ιδέα της παλλαϊκής εθνικής Αντίστασης με πρωταγωνιστή το ΕΑΜ, η οποία χτυπήθηκε από τους Εγγλέζους και τους Αμερικανούς. Ο χειρισμός όμως της μνήμης του κατεξοχίαν Εμφυλίου 1946-1949 διαφοριζόταν. Το ΠΑΣΟΚ ευφυώς διεκδίκησε το ΕΑΜ χωρίς το ΚΚΕ. Ήταν σαν σκορδαλιά χωρίς σκόρδο, αλλά πολιτικά

λειτουργούσε και λειτούργησε. Στην ΠΑΣΟΚική λοιπόν εκδοχή, ο Εμφύλιος, πέρα από τους Αμερικανούς, χρεωνόταν στα λάθη του ΚΚΕ. Βαθμηδόν, και στο μέτρο που ομαλοποιήθηκε η δημοκρατική ζωή, η αφήγηση συμπληρώθηκε με τη γνωστή νεοελληνική επωδό: «να τι παθαίνουμε εμείς οι Έλληνες όταν επιτρέπουμε στους κακούς ξένους να μας δικάσουν». Αυτήν την εικόνα καθιέρωσαν τα μεγάλα ΜΜΕ στα τέλη της δεκαετίας του '80.

Στην κομμουνιστική Αριστερά, ο Εμφύλιος είχε ήδη καταλογιστεί ως μέγα λάθος του ΚΚΕ και του Ζαχαριάδη. Δεν είναι σαφές σε τι βαθμό είχε περάσει αυτή η αυτοκριτική στον κορμό της Αριστεράς. Σε κάθε όμως περίπτωση, ο Εμφύλιος ήταν ένα ζήτημα το οποίο η Αριστερά γενικά δεν το πολυέξυνε τότε. Εξακολουθούσε, όπως και στη δεκαετία του '60, να μιλά για τις συνέπειες, για τις διώξεις, παρά για τον πόλεμο. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα: στον «Θίασο» του Θόδωρου Αγγελόπουλου, την ταινία που εικονογραφεί το μεταπολεμικό ιστορικό αφήγημα της Αριστεράς, ο Εμφύλιος πρακτικά δεν υπάρχει – περνά στο βάθος μέσω των διώξεων των αριστερών.

Δεν ήταν όμως μόνο αυτή η στάση του κόσμου της κομμουνιστικής Αριστεράς, επειδή στο θέμα αυτό διαφοροποιήθηκε από νωρίς η Ανανεωτική Αριστερά, το ΚΚΕ Εσωτερικού. Οι πολιτικοί λόγοι που το έκανε είναι προφανείς. Δεν του αρκούσε να επαναλαμβάνει την μετά το 20ό Συνέδριο του ΚΚΣΕ επίσημη γραμμή ότι ο Εμφύλιος ήταν λάθος. Είχε ανάγκη, και ήταν σε θέση, να εντάξει την αυτοκριτική σε μια ευρύτερη θεωρητική κριτική για την υποτίμηση της δημοκρατίας στην κομμουνιστική παράδοση. Χρειάζεται εδώ να θυμίσουμε μια κίνηση υψηλού, τότε, συμβολισμού: το ΚΚΕ Εσωτερικού, με επιμέλεια του Φίλιππου Ηλιού, δημοσιοποίησε το αρχειακό υλικό που κατείχε για τον Εμφύλιο, ήδη από το 1979, πολύ πριν ανοίξουν τα κομμουνιστικά αρχεία μετά το 1989. Έδωσε έτσι μια μεγάλη ώθηση στην ανοικτή επιστημονική έρευνα επί του θέματος, σε κειμήλια που δεν ήταν αυτονόητο. Ας υπογραμμίσουμε εδώ, ότι συχνά η κριτική των Καλύβα-Μαραντζίδη παραβιάζει ανοιχτές θύρες έναντι των πορισμάτων εκείνης της παράδοσης.

Πιστεύω ότι κατά τη δεκαετία του '90, μετά την πτώση του σοβιετικού κομμουνισμού, επήλθε μια στροφή στην αριστερή «αφήγηση» του Εμφυλίου. Στροφή που εκδηλώθηκε σε δύο επίπεδα. Το πρώτο ήταν η πύκνωση των σχετικών επιστημονικών μελετών – και εδώ η «προκλητικότητα» των Καλύβα-Μαραντζίδη έδωσε πολλά κίνητρα. Το δεύτερο επίπεδο ήταν κατεξοχήν και ταυτόχρονα, πολιτικό, ιδεολογικό και ψυχολογικό. Αρχικά «ανεπαισθήτως», αλλά με τον καιρό οργανωμένα, στον αριστερό χώρο ο «Εμφύλιος» παύει να είναι ένα πρόβλημα ιστορικο-πολιτικού αναστοχασμού και γίνεται ταυτοτικό στοιχείο με νέο τρόπο: μια ταυτότητα που προτάσσεται, επιδεικνύεται. Υποθέτω για δύο λόγους. Ο Εμφύλιος ήταν ο σκληρός πυρήνας της κομμουνιστικής ταυτότητας που δεν «ληηλατήθηκε» από το ΠΑΣΟΚ. Και από την άλλη, μετά το τέλος του υπαρκτού κομμουνισμού, συνιστούσε πλέον κάτι σαν δήλωση πίστης και ιδεολογικής επιμονής, παρά τη διάψευση.

4. Ερχόμενος τώρα στο βιβλίο, θα επισημάνω ορισμένα κομβικά σημεία της ανάλυσης των Καλύβα-Μαραντζίδη που δεν βρίσκω πειστικά:

α) Το πρώτο σχόλιο αφορά στην ανάλυση για το ΕΑΜ ή ΕΑΜ/ΚΚΕ, όπως συνήθως το αποκαλούν. Αφιερώνουν πολύ χρόνο στο ότι το ΚΚΕ έλεγχε το ΕΑΜ και υπαγόρευε τις βασικές επιλογές του, γεγονός μάλλον κοινά αποδεκτό, αν και τα περισσότερα ιστορικά τεκμήρια επισημαίνουν ότι μέχρι και τον

Δεκέμβριο του 1944 οι ηγέτες του ΚΚΕ συνυπολόγιζαν τις διαθέσεις των συμμάχων του ΕΑΜ. Ακόμα όμως και αν δεχτούμε, χωρίς να συμφωνούμε, να θεωρήσουμε ως ενιαίο το σύμπλεγμα ΕΑΜ/ΚΚΕ, η ανάλυσή τους υποτιμά την ιστορική δυναμική του αντιστασιακού ΕΑΜικού φαινομένου, ενώ υπερτονίζουν το στοιχείο της βίας ή της βίαιης στρατολόγησης.

Εδώ, η ευαίσθητη σε άλλα ζητήματα συγκριτική μέθοδος των Καλύβα-Μαραντζίδη υστέρησε, έναντι ενός μάλλον κοινού τύπου της διεθνούς βιβλιογραφίας: τη ριζοσπαστικοποίηση των μαζών, τη στροφή προς τα αριστερά που συνέβη σε πολλές χώρες στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, της Κατοχής και της Αντίστασης. Τις ελπίδες και τις προσδοκίες ενός νέου μεταπολεμικού κόσμου, που διέτρεξε ευρέα κοινωνικά στρώματα και την πνευματική ζωή πολλών χωρών. Κοντολογίς, κάτι ευρύτερο έγινε τότε, πιο ριζικό, στο ιδεολογικό και το αξιακό επίπεδο. «Είναι ένας καινούργιος λαός που αξιώνει ορμέμφυτα μια ζωή ανώτερη, δικαιότερη, καθαρότερη», έγραφε ο Γιώργος Θεοδοτοκάς στο υπόμνημά του προς τον Γ. Παπανδρέου στις 19 Οκτωβρίου 1944, και συνέχιζε: «ο δυναμισμός του είναι ευαίωνο εθνικό φαινόμενο, φτάνει να διοχετευτεί σε μια ομαλή κοίτη».² Κοντολογίς, το ΕΑΜ διαμόρφωσε ένα «ιστορικό βίωμα» που λειτούργησε μακροπρόθεσμα πέραν του ΚΚΕ, ενώ ταυτόχρονα προσπάτησε το ΚΚΕ, ακόμα και όταν οι παλιοί ΕΑΜίτες στοιχίστηκαν σε άλλα κόμματα. Υποστηρίζω επίσης –οι Καλύβα-Μαραντζίδη διαφωνούν– ότι το ΚΚΕ, όπως όλα τα ΚΚ της Δυτικής Ευρώπης, βγήκε διαφορετικό από τον εθνικο-απελευθερωτικό αγώνα και την ΕΑΜική εμπειρία, ιδίως στις νέες γενιές που τότε στρατεύτηκαν σε αυτό.

Ειδικά σε αυτό το σημείο, θεωρώ ότι μου λείπει η απάντηση των Καλύβα-Μαραντζίδη σε ένα επιπλέον ερώτημα – θα ήταν το 24ο στο βιβλίο: ποιος ήταν ο ιδεολογικός χαρακτήρας ή ποιον ιδεολογικό χαρακτήρα προσέλαβε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος; Ξέρουμε ότι το ερώτημα συναρτήθηκε με την ηθικοπολιτική αξιολόγηση των επιλογών που έκαναν εκείνη την εποχή κόμματα, πολιτικοί και απλοί άνθρωποι. Ένα θέμα που δεν έπαψε έκτοτε να απασχολεί τον πολιτικό και φιλοσοφικό λόγο.

β) Η θέση των Καλύβα-Μαραντζίδη ότι οι Εμφύλιοι άρχισαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής (1943-44) προκάλεσε «σκάνδαλο», κυρίως στους σχολιαστές, αλλά και σε ένα μέρος των ιστορικών του αριστερού χώρου. Νομίζω ότι μόνο μια μυθοποιημένη αντίληψη της Αντίστασης σκανδαλίζεται από αυτό. Νομίζω επίσης ότι ούτε το γεγονός ότι τα Τάγματα Ασφαλείας απέκτησαν το 1944 ιδιαίτερο βάρος στο αντίκΚΕ στρατόπεδο, ακυρώνει a priori τον όρο εμφύλια σύγκρουση, όπως γράφτηκε. Η σχετική συζήτηση για τους Εμφύλιους που ξέσπασαν στη διάρκεια του Πολέμου και των «Αντιστάσεων», στον πληθυντικό αντί της μιας ενιαίας «Αντίστασης», αναπτύχθηκε σε πολλές χώρες, όλο και πυκνότερα από τη δεκαετία του '80, χωρίς τρομερά δράματα. Και στην Ελλάδα χρειάζεται να σταθούμε στα δεδομένα, στα «ρεάλια», χωρίς να φοβόμαστε ότι διακυβεύονται τα ιερά και τα όσια.

Το πραγματικό ερευνητικό/ιστοριογραφικό ερώτημα είναι πιστεύω άλλο: ήταν όλη η περίοδος 1943-1949 ένας και ενιαίος Εμφύλιος που εξαπολύθηκε από το ΚΚΕ, όπως υποστηρίζουν οι Καλύβα-Μαραντζίδη; Ή, αντιθέτως, όπως προτείνουν άλλοι μελετητές με τους οποίους συμφωνώ, χρειάζεται να διακρίνουμε τις διαφορετικές φάσεις που πέρασαν οι εμφύλιες συγκρούσεις από το 1943 ως το 1949; Αν ισχύσει το δεύτερο, χρειάζεται να αναδεικνύουμε τη διαφορετικότητα της πολιτικής δομής της κάθε φάσης. Να επισημαίνουμε τη διαφορά έντασης.³ Να εξε-

τάζουμε τον διαφορετικό ρόλο και τις ευθύνες των αντιπάλων σε κάθε φάση. Να αναδεικνύουμε τις ενδιάμεσες περιόδους, χωρίς να τις θεωρούμε απλές παύσεις που νομοτελειακά οδηγούν κάθε φορά στην επόμενη σύγκρουση.

γ) Υπό αυτή την έννοια, θεωρώ π.χ. ότι μία από τις πιο αδύναμες απαντήσεις είναι αυτή που δίνουν οι δύο συγγραφείς στο ερώτημα: γιατί απέτυχε η Συμφωνία της Βάρκιζας. Μιλούν για «διπλή παραβίαση» των όρων της Συμφωνίας, καταλογίζοντας ισομερείς ευθύνες στα δύο «στρατόπεδα». Μένοντας στα ίδια τα στοιχεία που παραθέτουν οι Καλύβας-Μαραντζίδης, χωρίς να προσθέσουμε αναρίθμητες δραματικές ως ανατριχιαστικές μαρτυρίες αριστέρων για το τι συνέβαινε τότε στα χωριά και στις γειτονίες της Αθήνας, δεν μου φαίνεται πειστικό να εξισώσουμε τη «λευκή τρομοκρατία» των νικητών κατά των ηττημένων, με το ότι το ΚΚΕ είχε κρύψει πολύ οπλισμό και ο Ζαχαριάδης μιλούσε για «μαζική λαϊκή αυτοάμυνα». Ας μη γίνει παρεξήγηση. Δεν υποστηρίζω ότι η «λευκή τρομοκρατία» οδήγησε το ΚΚΕ στον κατεξοχόν Εμφύλιο 1946-1949. Ούτε συμφωνώ με μια άποψη που λέει ότι ο Εμφύλιος προκλήθηκε «από τα κάτω», άποψη που μειώνει την κεντρική επιλογή και την ευθύνη για αυτήν.

δ) Στα Δεκεμβριανά οι Καλύβας-Μαραντζίδης βλέπουν μια συνειδητή επιλογή του ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία, συγκρουόμενο με όλο το αντίπαλο μπλοκ, περιλαμβανομένων των Βρετανών, παραβλέποντας επιπλέον, όπως επανειλημμένα και σωστά υπογραμμίζουν οι δύο συγγραφείς, τις υποδείξεις των Σοβιετικών, οι οποίοι αποθάρρυναν το ΚΚΕ σε αυτή την επιλογή. Στηρίζουν την ανάλυσή τους στην έννοια της «διπλής στρατηγικής» που είχε το ΚΚΕ: κατάληψη εξουσίας δημοκρατικά, αν είχε τη λαϊκή πλειοψηφία, ένοπλα αν όχι. Υποστηρίζουν την άποψη αυτή αναλύοντας τις στρατιωτικές κινήσεις του ΕΛΑΣ στην ολιγοήμερη μάχη της Αθήνας (στα «Δεκεμβριανά»). Κάνει εντύπωση το γεγονός ότι η περιγραφή των μαχών, λίγο-πολύ ταυτίζεται με εκείνη που κάνουν μελετητές της «άλλης άποψης» για να υποστηρίξουν ακριβώς το αντίθετο: ότι οι κινήσεις έδειχναν πως το ΚΚΕ δεν επεδίωκε την κατάληψη της εξουσίας και την παρατεταμένη σύγκρουση με τους Βρετανούς.⁴

Ο αντίλογος, με άλλα λόγια, λέει ότι το ΚΚΕ ως επαναστατικό κόμμα προφανώς είχε στη φαρέτρα του και την ένοπλη επιλογή. Αλλά ότι δεν κινήθηκε με μια συγκροτημένη και συνεπή «διπλή στρατηγική», στην οποία θα εναλλάσσονταν, αλληλοεπισχυόμενες, δημοκρατικές και ένοπλες μορφές πάλης. Αντιθέτως, πορεύτηκε «πατώντας σε δυο βάρκες» και με την τακτική «προχωράμε βλέποντας και κάνοντας», και τούτο γιατί δεν είχε ξεκάθαρο και μονοσήμαντο στόχο. Δεν ήταν όμως μόνο το ΚΚΕ που πορεύτηκε έτσι, αλλά ως ένα βαθμό και οι Βρετανοί. Οι Baerentzen και Close συμπεραίνουν εύστοχα: «Ερμηνεύοντας με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα υπάρχοντα στοιχεία και ντοκουμέντα, ούτε ο Παπανδρέου ούτε οι άλλοι πρωταγωνιστές, ο Σιάντος κι ο Σκόμπι, επιθυμούσαν ή σχεδίαζαν μια ουσιαστική συμπλοκή στην πρωτεύουσα. Το περισσότερο που μπορεί να πει κανείς είναι ότι, τουλάχιστον ως το τέλος Νοεμβρίου η κάθε πλευρά έπαιρνε αμυντικά στρατιωτικά μέτρα, ωστόσο, η άλλη πλευρά ερμήνευε ότι την απειλούσαν. Όταν την 1η Δεκεμβρίου η εμπλοκή έφτασε πια να θεωρείται αναπόφευκτη, καθένας από τους πρωταγωνιστές έδειξε να συμπεραίνει ότι –στην πρωτεύουσα τουλάχιστον– θα μπορούσε να εξαναγκάσει τον αντίπαλο να κάνει παραχωρήσεις με ελάχιστες ή καθόλου μάχες. Αποδεικνύεται λοιπόν, πως η σύρραξη οφειλόταν σε κακούς υπολογισμούς και –από την πλευρά του ΚΚΕ– σε σύγχυση σχετικά με τους στόχους».⁵

Κοντολογίς, στα «Δεκεμβριανά» οι δύο αντίπαλοι αντιμέτωποισαν ένα κλασικό «δίλημμα ασφάλειας». Το είχε υπογραμμίσει παλαιότερα ο Ι. Ιατρίδης, το υιοθετούν πρακτικά οι Καλύβας-Μαραντζίδης για να εξηγήσουν την αποτυχία της Συμφωνίας της Βάρκιζας,⁶ αλλά δεν το δοκιμάζουν για να εξηγήσουν την πορεία από την Απελευθέρωση στα Δεκεμβριανά, παρότι θα ήταν καταλληλότερο. Σε εξαιρετικά ρευστές συνθήκες, όπως σωστά επισημαίνουν οι δύο συγγραφείς, τη στιγμή του κρίσιμου ζητήματος κάθε μετάβασης από τον πόλεμο στην ειρήνη, του αποπλισμού εν προκειμένω του ΕΛΑΣ και της δημιουργίας ενιαίου εθνικού στρατού, επήλθε η κορύφωση της αμοιβαίας καχυποψίας, της έλλειψης εμπιστοσύνης και της κακής εκτίμησης, από τους Βρετανούς, αλλά κυρίως από το ΚΚΕ.

Ας σημειώσουμε εδώ κάτι σημαντικό για λόγους ιστορικής δικαιοσύνης. Στο απόλυτα ρευστό σκηνικό εκείνης της συγκυρίας, μπορούμε να κατανοήσουμε, και οι Καλύβας-Μαραντζίδης το υπογραμμίζουν, ότι οι συσχετισμοί δύναμης (το 1944 –όχι το 1946) δικαιολογούσαν την αμφιθυμία των τότε κομμουνιστών ηγετών. Το ΚΚΕ ήταν πολύ ισχυρό για να ακολουθήσει τον δημοκρατικό δρόμο του Τολιάτι, αλλά δεν ήταν τόσο ισχυρό ώστε να επιβληθεί με τον ένοπλο δρόμο του Τίτο.

5. Συμπερασματικά, το βιβλίο των Καλύβας-Μαραντζίδης πετυχαίνει τον στόχο του. Με ένα τρόπο εύληπτο αντιμετωπίζει ευθέως όλα τα κρίσιμα ερωτήματα της πολεμικής δεκαετίας του '40. Αποδομεί τα στερεότυπα της «πολιτικής ορθότητας» μιας εθνικολαϊκιστικής αφήγησης της περιόδου που επικράτησε στη μεταπολιτευτική περίοδο. Αναδεικνύει λογοκριμένες ή επίμαχες όψεις, όπως η βία, ο δωσιλογισμός, Επιστρατεύει εργασία, όπως η συγκριτική και θεωρητική μελέτη των εμφυλίων, αλλά και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων του κάθε εμφύλιου. Υποχρεώνει τους διαφωνούντες, ιδίως από τα αριστερά, να εκλεπτύνουν τα δικά τους εργαλεία και να αναστοχαστούν τις δικές τους ορθοδοξίες.

Όμως, τούτων δοθέντων, δεν πιστεύω ότι το συνολικό ερμηνευτικό σχήμα που προτείνουν έχει την πειστικότητα ώστε να ανατρέψει την προηγούμενη ερμηνευτική γραμμή, την οποία συνοπτικά πιο πάνω υπονόησα και στην οποία έχουν συγκλίνει πολλοί και έγκυροι ιστορικοί.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το κείμενο βασίζεται στην ομιλία μου κατά την παρουσίαση του βιβλίου στις 6.10.2016. Συμμετείχαν οι Ν. Αλιβιζάτος, Γ. Βούλγαρης, Ευ. Χατζηβασιλείου, Χρ. Χωμενίδης, Π. Παπαδόπουλος (συντονιστής) και ο Ν. Μαραντζίδης.
2. Γιώργος Θεοτοκάς, *Στοχασμοί και θέσεις: πολιτικά κείμενα 1925-1966*, τ. Α', Εστία, Αθήνα 1996, σ. 397.
3. «Πομπώδη» βρίσκει τον όρο «εμφύλιο» για τις συγκρούσεις των αντιστασιακών οργανώσεων 1943-44 ο Ο. L. Smith, «Ο πρώτος γύρος»: ο Εμφύλιος πόλεμος κατά την Κατοχή», στο Ντέιβιντ Κλόουζ (επιμ.), *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: μελέτες για την πόλωση*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1997, σ. 99.
4. Α. Ελεφάντης, *Μας πήραν την Αθήνα: ξαναδιαβάζοντας την Ιστορία 1941-50*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002, ιδίως σ. 65 κ.ε.: Μ. Χαραλαμπίδης, *Δεκεμβριανά 1944: η μάχη της Αθήνας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2014, ιδίως σ. 101-103, 120-124, 218-229, 264-271.
5. Κλόουζ, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος*, ό.π., σ. 125.
6. Καλύβας / Μαραντζίδης, *Εμφύλια πάθη*, ό.π., σ. 260.